

Monumentnummer*: 532021

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Status **rijksmonument**
Inschrijving register* **05 december 2014**
Kadaster deel/nr **82953/180**

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Gorinchem	Gorinchem	Zuid-Holland

<i>Locatienaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Gorinchem	Tussenstelling Spijsche Veld

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Gorinchem	F			653
Gorinchem	F			718
Gorinchem	F			4384

*Omschrijving***

Cluster 72.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

INUNDATIESLUIJ / UITWATERINGSSLUIJ (Dalemse Sluis), als een van de uit de vroegste periode van aanleg van de Nieuwe Hollandse Waterlinie daterende waterwerken, bestaande uit drie parallelle watergangen. Het verdedigingssysteem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie was in de eerste plaats gebaseerd op het gecontroleerd onder water zetten van (grote) terreinoppervlakken. Gecontroleerde inundatie vergde een ingenieus systeem van waterwerken, zoals sluizen, stuwen en kanalen, waarmee het noodzakelijke peil snel en binnen nauwe grenzen gesteld en gehandhaafd kon worden. Er werden vele verschillende typen sluizen toegepast, afhankelijk van de plaats waar ze in het systeem functioneerden. Soms werden reeds bestaande scheepvaart-, uitwaterings- of keersluizen gebruikt, maar ook zijn er vele nieuwe gebouwd of bestaande (sterk) aangepast. Tot de laatste categorie behoort de inundatie- en uitwateringssluis in de noordelijke Merwededijk bij Dalem. Het gaat hierbij om een sluis met drie parallelle doorlaten, voorzien van meerdere kerende

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

voorzieningen. Door deze sluis kon water uit de Merwede worden ingelaten in de Polders Hoog Dalem en Het Broek. De sluis ligt binnen het voormalig schootsveld van de vesting Gorinchem. Belangrijk was tevens de functie als nooduitwateringssluisluis voor ditzelfde gebied dat na een eventuele dijkdoorbraak bovenstrooms (de Waal) op deze plaats terug geleid kon worden naar de Merwede; de sluis is in 1814 voor dit doel ontworpen, maar werd direct daarna aangepast voor militaire toepassingen. De sluis is de opvolger van een door watersnood (1809) en oorlogshandelingen (1814) beschadigde nooduitwateringssluisluis, de Ambtssluisluis, uit 1661. De sluis is in de loop der jaren diverse malen aangepast en uitgebreid. De sluis telde aanvankelijk per koker één paar puntdeuren aan de rivierzijde en een schotbalkenopstelling aan de landzijde. Een vaste, gewelfde brug over de sluis vormde de verbinding tussen de aangrenzende rivierdijken. Kort na de voltooiing ervan werd hij aangepast om ook te kunnen worden gebruikt als een inlaatsluisluis voor water uit de Waal / Merwede. De drie kokers met de naar de Waalzijde kerende puntdeuren werd hiertoe enigszins aangepast. De gewelven over de sluis werden opgeruimd en vervangen door een houten brug. In 1850-1851 zijn - na flinke schade door ijsgang - de hoofden aan de rivierzijde verlengd en van vloeddeuren voorzien, terwijl aan de landzijde extra schotbalksponningen werden aangebracht. In 1897 werd de bestaande sluis nogmaals uitgebreid. Toen werden vanwege de inundaties ook nog eens drie stel naar de landzijde kerende deuren aangebracht, waarmee ingelaten en daarna gekeerd kon worden. De toen in totaal negen paren (drie maal drie) houten deuren moesten met de hand worden bediend, terwijl de zes schotbalkkeringen konden worden geplaatst door de nu nog aanwezige gietijzeren windwerken. Het is overigens opmerkelijk dat geen waaierdeuren zijn geplaatst; openen tegen hoog rivierwater in en water inlaten was dus onmogelijk. Dit hing vermoedelijk samen met het feit dat de sluis geen scheepvaartfunctie had. Een 'waakstand' met gesloten schotbalkkering werd dan als voldoende beschouwd. In 1901 zijn de zes paar oudere deuren vervangen, waarna totaal herstel in 1921 is uitgevoerd. In 1949 / 50 zijn de deuren opnieuw vervangen en mogelijk dateert de over de sluis gebouwde gewapend betonnen brug ook uit deze tijd. In 1989 werd de sluis van de rivier gescheiden door een damwand om te worden hersteld. Rond 1997 begon een totale, nauwgezette restauratie die tot gevolg had dat het werk thans weer in open verbinding staat met de rivier. De noordelijke schotbalkkering is permanent gezet. In de nabijheid lagen enkele, intussen opgeruimde, batterijen, waarvan mogelijk nog resten of sporen in de bodem aanwezig zijn.

Omschrijving

INUNDATIESLUIS / UITWATERINGSSLUIS (Dalemse Sluis), bestaande uit drie parallelle, gemetselde, met natuursteen gedekte kolken, elk voorzien van drie stellen puntdeuren en dito schotbalkvoorzieningen. De sluis is als nooduitwateringssluisluis gebouwd in 1814/1815, maar is direct na de oplevering aangepast voor gebruik als inundatiesluisluis binnen de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Vervolgens is de sluis rond 1850 belangrijk vergroot door verlenging en hoger optrekken van de hoofden. De vier hoofden - aan rivierzijde half- of kwartrond gemetseld - zijn thans ongeveer 30 m lang en de totale breedte van de constructie bedraagt ongeveer 23 m; de afzonderlijke kolken zijn circa 5,50 m wijd. De sluis is aan de zuidzijde voorzien van driemaal twee naar de rivier kerende puntdeuren en ten noorden hiervan een stel naar de landzijde kerende puntdeuren, alle met handbediende windwerken en schuiven. Op de werkbruggen op de sluisdeuren zijn voor de bediening der schuiven of rinketten smeedijzeren balustrades aanwezig. De schotbalken konden worden geplaatst of verwijderd door nog aanwezige davits. De sluis behoort tot de oudste nog bestaande sluizen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en vertegenwoordigt zeldzaamheidswaarde als meermalen voor de functie aangepaste, complete inundatiesluisluis langs een van de grote rivieren.

Waardering

De INUNDATIESLUIS / UITWATERINGSSLUIS (Dalemse Sluis), onderdeel van het complex Tussenstelling Spijske Veld is van algemeen belang vanwege:

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registratiegegevens voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde bebouwing, die gebaseerd is op het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw).

Het betreft hier een aan de civiele en militair-strategische bouwkunde gerelateerde uiting van historische waterbouwkunde, namelijk een inundatiesluis / uitwateringssluis uit 1814/15, vergroot in 1850/51.

* Archeologische waarden, vanwege mogelijk nog in de bodem aanwezige sporen of resten van vroegere batterijen, aardwerken of andere verdedigingswerken.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is gaaf bewaard omdat hoofdvorm en onderdelen bewaard zijn gebleven of in getrouwe replicavorm danwel sobere uitvoering zijn aangevuld.

* Het onderdeel is representatief (karakteristiek) omdat het duidelijk herkenbaar de vroegere functie en werkwijze van dit sluistype demonstreert.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bomvrij militair object

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument